

Nâsira'daki Câmiu'l-eb yaz'ın dış görünüşü

bütün yahudi şehirlerinde kiliseler yaptır-
mıştı.

Günümüzde Hıristiyanlığa ait çok sayıda dinî eser bulunan Nâsira şehri özellikle hıristiyanlar için dinî turizm ve hac merkezidir. Şehirde yirmi dört kilise ve manastırla birkaç müze bulunmaktadır. Bu mekânların en önemlilerinden bazıları şunlardır: III. yüzyıldan kalan bir sinagog, Hz. Meryem'in evi üzerine yapılan kilise, yaşadığı evin de içinde bulunduğu alanda inşa edilen Marangoz Yûsuf Kilisesi, Hz. Meryem Bazilikası'nın avlusunda yer alan su kuyusu, 636 yılında şehrin müslümanların eline geçmesinden sonra inşa edilen camiler ve Hz. Meryem Bazilikası yanında yaptırılan eski bir alışveriş merkezi. Şehirdeki eski yapılardan biri de Osmanlı dönemine ait el-Câmiu'l-eb yaz'dır (1812).

BİBLİYOGRAFYA :

A. S. Geden, "Nazareth", *Dictionary of Christ and the Gospels* (ed. J. Hastings – J. A. Selbie), Edinburgh 1909, s. 236-237; G. W. Thatcher, "Nazareth", *DB²*, s. 496-497; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, Beyrut 1397/1977, V, 251; B. Lewis, *Studies in Classical and Ottoman Islam (7th-16th Centuries)*, London 1976, s. 416-425; G. le Strange, *Palestine under the Moslems*, Frankfurt 1993, s. 301-302; J. D. Crossan – J. L. Reed, *Excavating Jesus*, San Francisco 2001, s. 49-70; F. Buhl – [C.E. Bosworth], "al-Nâsıra", *EI²* (İng.), VII, 1008-1009; "en-Nâsıra", *Mv.Fs.*, IV, 436-441; Yûsuf Ubeyd, "en-Nâsıra", *Meusû'atü'l-müdüni'l-Filistinîyye*, Dimaşk 1990, s. 751-780; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *DİA*, XVII, 328.

MAHMUT AYDIN

NÂSİRÎ, Abdülkayyûm

(bk. KAYYÛM NÂSİRÎ).

NÂSİRÎ, Ahmed b. Hâlid

(bk. SELÂVÎ, Ahmed b. Hâlid).

NÂSİRİYYE

(الناصریة)

Deylem ve Taberistan'da hüküm süren ve Nâsir el-Alevî unvanıyla da tanınan Hasan el-Utrûş'un (ö. 304/917) mensuplarına verilen ad (bk. HASAN el-UTRÛŞ).

NÂSİRİYYE

(الناصریة)

Şâzeliyye tarikatının İbn Nâsir diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed ed-Der'î'ye (ö. 1085/1674) nisbet edilen bir kolu (bk. ŞÂZELİYYE).

NÂSİR - LİDİNİLLÂH

(الناصر لدين الله)

Ebû'l-Abbâs en-Nâsir-Lidînillâh Ahmed b. el-Müstazî-Biemrillâh el-Hasen el-Abbâsî (ö. 622/1225)

Abbâsî halifesi
(1180-1225).

553'te (1158) doğdu. Babası Halife Müstazî-Biemrillâh, annesi Türk asıllı bir câriye olan Zümrüt (Zümürüd) Hatun'dur. Babasının ölümünün ardından 2 Zilkade 575 (30 Mart 1180) tarihinde hilâfet makamına geçti. Nâsir-Lidînillâh önce Büveyhîler'in, daha sonra Selçuklular'ın yüzyıllar boyunca süren hâkimiyeti karşısında dünyevî gücünü büyük ölçüde kaybetmiş olan Abbâsî hilâfetinin hâkimiyetini yeniden tesis etmek için siyasî, askerî, içtimai, idarî ve fikrî alanlarda çalışmalar başlattı. 583'te (1187) hilâfet merkezi Bağdat'taki eski Selçuklu sarayını yabancı bir idarenin vesayetinin sembolü olduğu gerekçesiyle yıktırdı (İbnü'l-Esîr, XI, 560). Akkâ 585-587 (1189-1191) yıllarında Haçlılar'ın muhasarası altında iken şehri savunan Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yardımına gitmek yerine sınırlarını kuzeye doğru genişletti ve Selâhaddin'in doğum yeri olan Tıkrî'ti ele geçirdi (a.g.e., XII, 42; Ebû Şâme, II, 178). Fırat kıyısındaki yerleşim merkezlerini hâkimiyeti altına aldı (İbnü'l-Esîr, XII, 58-59). Halifenin Selâhaddin'e karşı bu olumsuz tavrının sebebi muhtemelen, 583'te (1187) Kudüs'ü Haçlılar'dan geri almasından sonra Selâhaddin'in kendi topraklarına da saldıra bileceği endişesiydi. En çekindiği rakibi Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'un, mütefiki Hârizmşah Alâeddin Tekiş'le yaptığı savaşta öldürülmesiyle birlikte Irak Sel-

çuklular'ın tarihe karışması (590/1194) halifeyi rahatlattı. Nâsir'in Hârizmşah Alâeddin Tekiş'e Selçuklu sultanına karşı girişimde bulunması için emir verdiği ve bu emri meşrulaştırmak için kendisine Selçuklu sultanı hakkındaki şikâyetlerinin yer aldığı bir mektup gönderdiği rivayet edilmektedir (a.g.e., XII, 107).

Selçuklular'a karşı iş birliği yapan Halife Nâsir-Lidînillâh ile Hârizmşah Alâeddin Tekiş, Selçuklular'ın mirasını paylaşma konusunda anlaşmazlığa düştüler. Halife hâkimiyet sahasını genişletmek için Selçuklu topraklarını ilhak etmeyi düşünüyordu. Veziri İbnü'l-Kassâb bu amaçla Hûzistan ile bazı İran eyaletlerini ele geçirdi (591/1195). Selçuklular'ın bütün mirasına sahip olmak isteyen Hârizmşah ertesi yıl halifenin zaptettiği bu yerleri geri almayı başardı, sadece Hûzistan'ı Nâsir'a bıraktı. Halife, daha sonra burasını Horasan ve Türkistan'la birlikte Hârizmşahlar'ın toprakları olarak tanımak zorunda kaldı. Bunun üzerine Alâeddin Tekiş'e karşı Gurlular'la ittifak yaptı (a.g.e., XII, 135-137). Tarafila arasında mücadelede askerî alanla sınırlı kalmayıp hukuk alanına da yayıldı. Hukuk sahasındaki çekişmeler Tekiş'in oğlu ve halefi Alâeddin Muhammed zamanında doruk noktasına ulaştı. Muhammed b. Tekiş, halifeden Selçuklular'dan daha sert bir tavır içerisinde hâkimiyetinin tanınmasını ve isminin Bağdat'ta okunan hutbelerde zikredilmesini istedi. Daha önce babası da böyle bir talepte bulunmuş ve reddedilmesi durumunda halifeyi Bağdat'a yürütmekle tehdit etmişti. Karşılıklı tahriklerden sonra Muhammed b. Tekiş, ülkesindeki ulemâden Nâsir-Lidînillâh'ın hilâfete lâyık olmadığına dair bir fetva alıp onun yerine Hz. Ali soyundan Alâülmülk-i Tirmizî'yi halife tayin ettiğini duyurdu. Kendi adına hutbe okuttu, sikke kestirdi. Nâsir, bu meseleyi ve Muhammed b. Tekiş'in Bağdat üzerine yürüme tehdidini diplomatik yoldan çözmeye çalıştıysa da başarılı olmadı (614/1217). Öte yandan Hârizmşah, vakitsiz bastıran kış yüzünden ordularını Horasan ve Mâverâunnehir'e geri çekmek zorunda kaldı; Bağdat bu sayede saldırıya uğramaktan kurtulmuş oldu. Muhammed b. Tekiş, Horasan'da bir cuma hutbesinde Nâsir'ı ölü olarak ilân etti (a.g.e., XII, 318).

Bu devirde yazılmış bir Batı kaynağında, Halife Nâsir-Lidînillâh'ın Hârizmşahlar'ın Bağdat'a yürümesinden korkarak Nestûrî Katholikos'unu yardım istemek üzere Cengiz Han'a gönderdiğinden bahsedilmektedir de (*EI²* [İng.], VII, 997) İslâm tarihi kay-

NÂSİR - LİDİNİLLÂH

naklarında bu konuda bilgi bulunmamaktadır. Nâsır'ın bir elçilik heyeti vasıtasıyla Moğollar'ı müslüman topraklarına çağırdığı iddiası sadece bir tahmin olarak değerlendirilmekte (İbnü'l-Esîr, XII, 440; İbn Kesîr, XIII, 106 vd.; Makrîzî, I, 218), buna karşılık Muhammed b. Tekîş'in Moğollar'ın ticaret kafilmesini casuslukla suçlayıp işkenceye tâbi tuttuğu veya öldürttüğü ve Moğollar'ın bu yüzden Hârizmşahlar'ın topraklarını işgal ettiği kaydedilmektedir. Moğollar karşısında bozguna uğrayan Hârizmşah'ın 617'de (1220) ölümünden sonra halife güçlü bir düşmanından daha kurtulmuş oldu. Ancak Muhammed b. Tekîş'in oğlu Celâleddin Hârizmşah da babası gibi halifeye karşı tavrını devam ettirdi. 622'de (1225) ordusuyla Bağdat'ın 200 km. yakınına kadar gelen Celâleddin halifeye ve Moğollar'a karşı yaptığı savaşları cihad olarak ilân etti. Halife Nâsır-Lidînillâh bu dönemde Moğollar'ın Bağdat'a saldırabileceğini düşünmeye başladı. Erbil ve Musul'daki ordular eski düşmanlıkları bir tarafa bırakarak halifeye birleştiler. Cengiz Han doğuya geri çekildiği için herhangi bir çarpışma vuku bulmadı. Böylece Moğol tehlikesi ilk aşamada atlatılmış oldu.

Irak Selçuklularının çöküşünden (590/1194) sonra hem Halife Nâsır-Lidînillâh'ın hem de Selâhaddin'in halefi el-Melikü'l-Efdal'in bu bölgeye ilgileri arttı. Halifeye iyi ilişkiler geliştirmeye çalışan Efdal, onu Musul'daki Zengiler ile olan meselelerin çözümünde aracı olarak kullanabileceğini umuyordu. Öte yandan Selâhaddin'in ölümünün ardından Abbâsiler'le Eyyûbiler'in Haçlılar'a karşı birlikte hareket etmeleri fikri gittikçe zayıfladı. Haçlılar 615'te (1218) Dimyat'a saldırdıkları sırada Eyyûbiler halifeden yardım istedi. Nâsır bu isteği reddetti. Ertesi yıl bu defa halifenin emirleri el-Melikü'l-Kâmil'den yardım istemek zorunda kaldılar.

618'de (1221) halife, Horasan tarafından yaklaşmakta olan Moğollar'a karşı Eyyûbiler'den el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Eşref'i yardıma çağırdı. Ancak Eyyûbiler sessiz kalmayı tercih ettiler. Bunun üzerine halife, danışmanı Şehâbeddin es-Sühreverdi'yi Celâleddin Hârizmşah'a karşı ittifak oluşturmak için 621 (1224) yılında Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'e gönderdi, fakat bu girişiminden de bir sonuç alamadı. Kırk beş yıl hilâfet makamında kalarak en uzun süre halifelik yapan Abbâsî halifesi unvanını alan Nâsır-Lidînillâh 622 yılı Ramazan ayının son gecesi vefat etti (5 Ekim 1225), yerine oğlu Zâhir-Biemrillâh (1225-1226) geçti.

Müslümanların Abbâsî halifeliğini dünyevî ve ruhanî tek merkez olarak tanımları idealine kendini adayan ve bütün siyasî faaliyetlerini bu hedefe odaklayan Nâsır, bu idealini gerçekleştirmek için siyasî ve itikadî açıdan farklı görüşlere sahip çeşitli mezhepleri yakınlaştırmaya, hatta birleştirmeye çalışmıştı. Müslüman ve gayri müslim hükümdarlarla ittifak oluşturma politikası, idarî alanda yaptığı reformlar, fütüvvet teşkilâtını yeniden düzenleyip kendi kontrolü altına alması ve fermanlarının İslâm dünyasında sistematik olarak dağıtılması bu hedefe yönelik faaliyetlerdir. Nâsır bu faaliyetleri neticesinde hilâfet kurumuna eski itibarını kazandırmayı başarmıştır. Ancak eğer doğrusa Moğollar'la yaptığı ittifak sonraki yıllarda Abbâsî Devleti'nin çöküşüne ve İslâm dünyasının büyük bir felâkete uğramasına zemin hazırlamıştır. 578 (1182) yılında yapılan bir törenle fütüvvet teşkilâtına intisap eden Nâsır-Lidînillâh (el-Melikü'l-Mansûr, s. 86) sûfîlerin diğer fityân gruplarıyla da irtibata geçti (a.g.e., s. 177). Halifenin teşkilâtın sûfî koluna intisabı ve halkın büyük bir kesiminin onun yolundan gitmesi fütüvvetin bütün ülkede yaygınlaşmasını sağladı.

Bu yıllarda Nâsır-Lidînillâh sosyal hayatı denetim altına almak için girişimlerde bulundu. Meselâ atıcılık sporu için kendisinden izin alınmasını şart koştu. Güvercin yetiştirilmesini kontrol ederek haberleşmeyi kendine bağlı hale getirdi. 590 (1194) yılında bütün yetişkin güvercinleri öldürttü, böylece halkın sadece kendi yetiştirdiği güvercinleri haberleşmede kullanmasını zorunlu tuttu. Bu güvercinler onun belirlediği rotada uçuyor (Sıbt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 437), her güvercin postası önce onun eline veya güvendiği birinin eline geçiyordu. Halifenin huzuruna kabul edilebilmek için ondan bir güvercin almış olmak gerekiyordu. Bu sebeple Bağdat'ta halifeden bir güvercin almanın, fütüvvetle intisap etmenin ve atıcılık yapmanın yalan söylemeyi imkânsız hale getireceğini ifade eden bir deyim ortaya çıkmıştır (el-Melikü'l-Mansûr, s. 180).

Nâsır-Lidînillâh, 599 (1203) yılından itibaren meliklerin ve valilerin fütüvvet teşkilâtına girmelerini emretti (Sıbt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 513). Böylece kendisinin hukukî ve sınırsız bir şekilde fityânın lideri olduğunu teyit etmiş oldu. Teşkilâta katılmaları melik ve valilerin halifeye bağlılığını arttırdı. Bir emirin katılımıyla hâkimiyeti altındaki tebaası da teşkilâta kabul edilmiş sayılıyor, böylece İslâm toplumunun

birlik ve bütünlüğünün sağlanması hedefleniyordu. Halife 604'te (1207) fütüvvet teşkilâtını yeniden şekillendiren bir fermandan çıkardı. Bu fermanda fütüvvetin temelini Hz. Ali olduğu belirtilmiş, Nâsır, bütün hukukî kararların çıkış noktası olan Ali'nin yolundan giden bir kişi olarak tanımlanmıştır. Dönemin tanığı Şii müellifi Harte-birtî, *Tuĥfetü'l-vesşâyâ* adlı eserinde (vr. 117^{a-b}) Nâsır-Lidînillâh'ın fütüvvetin soy ağacını Âdem'den başlatarak Hz. Peygamber ve Hz. Ali yoluyla kendisine ulaştırdığını, fütüvvet unvanını ve nişanını verme yetkisini sadece kendinde topladığını belirtir.

Kendisini en yüksek otorite olarak tanımlayan Nâsır-Lidînillâh, şeriatla fütüvvet arasında bütün fityan gruplarını bağlayan bir ilişki kurmayı amaçladı. Bunun için Şiiler'le Sünniler'in bir anlaşma zemininde bulunması gerekiyordu. Halife, politikasını iki tarafın ortak yönleri üzerine kurarak kendi aralarında parçalanmış fütüvvet gruplarını kendisine bağlı hilâfet merkezli sosyal dayanışma unsuru haline dönüştürmeyi başardı. Böylece halifeliğini, İslâm dünyasındaki bütün dinî ve siyasî gruplar için dünyevî-mânevî hâkimiyetin bağlayıcı bir formu olarak kabul edilebilir hale getirdi. Selçuklular'ın yıkılmasından sonra yabancı hâkimiyetinin de önüne geçmiş oldu. Fütüvvet teşkilâtının yeniden düzenlenmesi, hilâfetin ihyasının yanı sıra halifelige daha geniş bir anlam kazandırarak etkili bir şekilde siyaset yapılımasının yolunu açmış, teşkilâtın bu yapısı Nâsır'ın halefleri zamanında da devam etmiştir. Hülâgû'nun 656 (1258) yılında Bağdat'ı ele geçirmesi ve Abbâsî halifeliğinin çökmesi neticesinde devlete bağlı fütüvvet örgütlenmesi de sona ermiştir.

Nâsır-Lidînillâh, Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin şahsında fütüvvet teşkilâtının siyasî temellere oturtulmasını sağlayabilecek güçlü bir propagandacı bulmuş, Sühreverdi bir taraftan Sünnilik'le mutedil Şiiliğin, diğer taraftan fütüvvetle sülûflüğün birbiriyle uyum içinde hareketini desteklemiştir. Fütüvveti sülûflüğün bir kolu kabul eden Sühreverdi'nin hilâfet teorisi sülûflüğe halife tarafından müeyyide uygulanabilmesinin şartlarını oluşturmuştur. Sühreverdi halifeyi şeyh-mürîd ilişkisine benzer bir konuma oturtur ve onu Allah ile halk arasında Allah tarafından tayin edilen bir vasıta şeklinde görür. Ona göre halife Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir. Sünnî hilâfet teorisine ters düşen bu tavrıyla o, imâmî otoritesi ve karizmatik fonksiyonu sebebiyle icmân dışında gören Şiiler'e yaklaşımaktadır.

Sühreverdî ve Nâsır-Lidînillâh hilâfet kavramını teorik ve pratik olarak hem tasavvuftaki hem de siyasetteki anlamıyla kullanmışlardır. Siyasî iktidarı elinde bulunduranların tasavvufa karşı yüzyıllarca süren güvensizliğinden sonra Nâsır-Lidînillâh, Sühreverdî'nin bu fikirlerinden siyasi sonuçlar çıkarmıştır. Onun halifeliği sırasında halk resmen tasavvufa yönlendirilmiştir. Sühreverdî'nin halifelüğün bir defter, tasavvufun onun bir bölümü, ayrıca tasavvufun bir defter, fütüvvetin de onun bir bölümü olduğunu söylemesi; halifelüğün tasavvufî halleri, sâlih amelleri ve güzel ahlâkı içerdiğini belirterek halifelikli tasavvuf ve fütüvveti ihtiva eden bir defterle sembolize etmesi onun şeriat, tarikat ve hakikat şeklindeki derecelendirilmesini hatırlatmaktadır. Hilâfet ve şeriatın her ikisi de üst kavramlar olup bunların birbiriyle ilişkisi bir birliği gerektirmektedir. Böylece halife, Sühreverdî vasıtasıyla şeriatın emirlerini ihmal ettiği yolundaki eleştirilerin de önüne geçmiştir, tasavvuf-la hilâfet müessesesi arasında doğrudan ilişki kurarak kendini çok geniş bir tabanda kabul ettirmenin şartlarını oluşturmuştur. Nâsır-Lidînillâh'ın hilâfet döneminin ortalarında kendisini tasavvufa vermek için iktidarı bırakmayı düşündüğü (İbnü's-Sâî, *Aḥbârü'z-zühhâd*, vr. 96^b-101^b; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 202), hadis rivayetiyle de uğraşmak istediği (Safedî, *el-Vâfi*, VI, 314; *Nektü'l-himyân*, s. 95), ancak bir süre sonra bu niyetinden vazgeçip kendini tekrar idarî işlere verdiği rivayet edilmektedir.

Nâsır-Lidînillâh dinî ve siyasî görüşlerinin yayılması için Suriye, Mısır, Anadolu ve İran'a elçiler göndermiştir. Onun bu konudaki siyaseti babası Müstazî-Biemrillâh'ın, Nüreddin Mahmud Zengî'nin ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin tavrından oldukça farklıydı. Nâsır-Lidînillâh onlar gibi Şîa'ya karşı Sünnîler'i birleştirmeye çalışmamış, onlardan farklı bir tutum izleyerek bütün mezheplere karşı eşit davranmıştır. Alamut hâkimi Celâleddin Hasan zamanında İsmâîlîler'in Sünnîliğe yakınlaşmasını iyi değerlendirmiş, Şîa'ya karşı olumlu tavır halifelikliğini Ali taraftarları nezdinde de meşrulaştırmıştır. Ali taraftarlarının nakibleleriyle yakın ilişkiler kurması, vezirliğe, yüksek memurluklara ve danışmanlıklara İmâmiyye Şîasi'na mensup kişiler tayin etmesi onun bu tavrıyla ilgilidir. Sâmerâ'da tamir ettirdiği Gaybetü'l-Mehdî Türbesi'ndeki bir kitâbede Nâsır'ın kendini Şîiiliğin kutsal emanetlerinin koruyucusu olarak tanımladığı görülmektedir (el-Melikü'l-Manşûr, s. 178).

İzlediği iç politikadan Nâsır-Lidînillâh'ın Şîiler'i bir tehlike gibi görmediği anlaşılmaktadır. Ancak filozoflar ve bunların sempatanlarının bir iç çatışmaya sebep olabileceğini düşünerek böyle bir çatışmayı önlemek için gerekli önlemleri almış, şüpheli kişilere çeşitli baskılar ve baskınlar yapılmış, felsefî literatür yok edilmiş, kütüphaneler yakılmıştır. Bu dönemden günümüze ulaşan en önemli eser Sühreverdî'nin felsefe karşıtı *Reşfü'n-neşâ'ih'l-îmâniyye ve keşfü'l-fedâ'ih'l-Yûnâniyye*'sidir. Nâsır'ın anladığı şekliyle Abbâsî halifelüğünün müdafaası olan eserde en dikkat çekici nokta, "Yunan ilimlerinin destekçileri" olarak tanımlanan İsmâîlî-Bâtınîler'e karşı polemige girilmekten kaçınılmış olmasıdır. Muhtemelen Alamut'taki Bâtınî lideri Celâleddin Hasan'ın 608'de (1211-12) Sünnî İslâm'a geçmesi bu konuda etkili olmuştur (İbnü'l-Esîr, XII, 306-307; Cüveynî, II, 120, 242-243). İmamlarının Sünnî İslâm'a geçişiyle birlikte Bâtınîler Abbâsîler'in en tehlikeli düşmanı olmaktan çıkmıştır. Nâsır-Lidînillâh bir zamanlar çok korkulan Bâtınîler'in kendisine bağlı hale gelmesini en büyük başarılarından biri olarak görmüştür.

Sünnî tarihçiler Nâsır-Lidînillâh'ı Şîa taraftarı olmakla suçlamıştır. Ancak onun Şîa'ya karşı gösterdiği müsamaha şahsî eğilimlerinin yanı sıra siyasî zorunlulukların bir gereği idi. Abbâsî halifelikliği gerçekten etkili bir güç haline getirilmek isteniyorsa bu ancak, halkın yarısını Şîiler'in oluşturduğu gerçeği dikkate alınarak ve onların çıkarları gözetilerek gerçekleştirilebilirdi. Nâsır bu konuda başarılı olmuş, Irak şehirlerini uzun süre sarsan Sünnî-Şîi çekişmeleri onun döneminde oldukça azalmıştır.

Nâsır-Lidînillâh Bağdat'taki eğitim kurumlarını ıslah etmiş, dünyevî iktidarın halife veya sultanın, dinî-mânevî iktidarın ulemanın elinde olmasına son vererek dinî ve dünyevî iktidarı kendi şahsında toplamaya çalışmıştır. Onun eğitim kurumlarını ıslah etmesinin bir sebebi de çeşitli çıkar çatışmalarına yol açan gelirleri kontrol altına almaktı. Nâsır, Sühreverdî'nin yardımıyla eğitim politikasına yeni bir yön vermekle kalmayıp aynı zamanda eğitimi devlet kontrolü altına almıştır. Selçuklular'ın zuhurundan itibaren medresede sadece fıkıh, tefsir, hadis, gramer, edebî teoriler ve matematiğin ilk prensipleri okutulurken dinî ilimler bundan böyle hem medresede hem camide, tıp çoğunlukla hastahanelerde, matematik, fizik ve felsefe gibi ilimler ise özel olarak okutulmaya baş-

lanmıştır. Nâsır, medreselerin ortaya çıkışından sonra eğitim sahasındaki etkisini yitiren ribâtları da ıslah ederek bunların eğitimdeki yerlerini kazanması için çalışmalar yapmış (Hartmann, *an-Nâsir*, s. 126, 198 vd.; Chabbi, XCII [1974], s. 116-120), Müstazî-Biemrillâh zamanında resmen bir kurum niteliği kazanan ribâtları (İbnü'l-Cevzî, X, 233) Bağdat'ın ilim hayatına kazandırmış, iktidarının ilk yarısında altı yeni ribât inşa ettirmiştir.

Onun zamanında ribâtta derslere medrese öğrencileri de devam etmiş, bu derslerde işlenen konular medrese derslerini etkilemiştir. Halifenin ilmî toplantılara düzenli biçimde katıldığı, dışarıdan gelen ve çoğu ribâtta ikamet eden öğrencilerin ihtiyaçlarının ücretsiz karşılandığı kaydedilmektedir (Sibt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 513; İbnü's-Sâî, *el-Câmi'u'l-muhtaşar*, IX, 99; İbnü'l-Fuvatî, s. 74). Tarikatların ortaya çıkışı, onun ribât müessesesine eğilmesi ve fütüvvetin yeniden yapılanmasına paralel olarak gerçekleşmiştir. Nâsır 589'da (1193) Nizâmiyye Medresesi'ni tamir ettirip genişletmiş, bir kütüphaneye inşa ettirmiş, yeni yapıya onun adına nisbetle Nâsiriyye adı verilmiştir (İbnü'l-Esîr, XII, 104; İbn Kesîr, XIII, 6). Nâsır, Ma'rûf-i Kerhî Türbesi'ni yenileyerek yanına bir cami ekletmiş, Mûsâ Kâzım Külliyesi'nde sahnın etrafına revaklar yaptırdığı gibi türbedeki lahitleri abanoz ağacıyla kaplatmıştır. 579 (1183) yılında Kâbe'ye yeşil renkli örtü yollayan Nâsır hilâfetinin sonuna doğru siyah örtü göndermiş, böylece Me'mûn'un getirdiği beyaz ipek örtünün rengi siyaha çevrilmiş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Nâsır-Lidînillâh ilimle de meşgul olmuş, Ahmed b. Hanbelî'nin *el-Müsned*'ini semâ meclisleri çerçevesinde Hanbelî âlimlerine (İbnü'd-Dübeysî, II, 218; Sibt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 556), ayrıca topladığı yetmiş hadisi icâzet yoluyla dört Sünnî mezhebin temsilcisine rivayet etmiştir (Sibt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 543-544; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 197-198). Ahlâkî bilgi ve emirler, dünyanın aldatmalarına karşı uyarılar, ibadetlerin yerine getirilmesine dair emirler ve âhiret hayatına hazırlık gibi konulardaki hadisleri içeren bir kitap derlemiş, *Rûhu'l-ârifin* adını verdiği bu kitabı Irak, Suriye, Mısır, Selçuklu hâkimiyetindeki Anadolu, İran, Mekke ve Medine'ye gönderecek propagandasını yapmıştır (Sibt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 564-565; İbn Vâsıl, IV, 163-170; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 198; Makrîzî, I, 180). Süyûtî, *Rûhu'l-ârifin*'e olan talebin siyasî çıkar ve şahsî makam

NÂSİR-LİDİNİLLÂH

çabasından kaynaklandığını söyleyerek onu eleştirir ve eserin hadis tenkidi ölçülerine uymadığını söyler (*Târîhu'l-hulefâ*, s. 448). Abdülatîf el-Bağdâdî *Rûhu'l-ârifîn*'e bir şerh yazmış (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 197), bu şerh ile Nâsır'ın derlediği diğer hadisler *Fütûhu'l-vaqt* başlığı altında günümüze ulaşmıştır (British Museum, Or. nr. 6332, vr. 30^b-76^b; Hartmann, *an-Nâşir*, s. 206-232). Sibt İbnü'l-Cevzî'nin hazırladığı şerh zamanımıza intikal etmemiştir. Nâsır'ın derlediği diğer hadislerin çoğu Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Reşû'ü'n-neşâ'ih*'inde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, tür.yer.; el-Melikül-Mansûr, *Mizmârü'l-hakâik ve sîrrü'l-halâ'ik* (nşr. Hasan Habeşi), Kahire 1968, s. 86, 177, 178, 180; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultânîyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1384/1964, tür.yer.; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *İdâletü'l-iyân*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 1597, vr. 82^b-137^b; a.mlf., *Risâletü'l-Fütûve*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 115^a-158^b, 159^a-181^b; nr. 3135, vr. 185^a-190^b; İbnü'd-Dübey-sî, *Zeylû Târîhi Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Bağdad 1979, I-II, tür.yer.; Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şamî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, tür.yer.; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeyl 'alâ Târîhi Bağdâd* (nşr. Seyyid Şerefeddin Ahmed), Haydarâbâd 1398-1406/1978-86, I-V, tür.yer.; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mi'âtu'z-zamân*, VIII/1-2, tür.yer.; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 178; III, 50-52, 60, 85, 196, 201, 329, 364, 380, 383, 390; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye*, tür.yer.; a.e.: *Selçuknâme* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 16, 63, 150, 177, 248; İbnü's-Sâi, *Ahbârü'z-zühhdâd*, Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 75, vr. 96^b-101^b; a.mlf., *el-Câmi'ü'l-muhtaşar fi 'unvânî't-tevârîh ve 'uyûni's-siyer* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1353/1934, IX, tür.yer.; Cüveynî, *Târîhi Cihângüşâ*, II, tür.yer.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, bk. İndeks; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre*, I/2 (nşr. Anne-Marie Eddé, *BEÖ*, XXXII-XXXIII [1982] içinde), s. 265-402; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, bk. İndeks; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürüb*, I-IV, tür.yer.; İbnü'l-Fuâtî, *el-Havâdişü'l-câmi'a* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1351/1932, tür.yer.; Ebü'l-Fidâ, *Târîh*, III, 65-143; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 192-243; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 601-610*, tür.yer.; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 310-316; a.mlf., *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1947, III, tür.yer.; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I-II, tür.yer.; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, Kahire 1959, s. 448; Ahmed en-Nakkâş el-Hartebîrî, *Tuhfetü'l-uşâyâ*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 117^a-b; Michel le Syrien, *Chronique*, Paris 1905, III, tür.yer.; A. Hartmann, *an-Nâşir li-Din Allâh (1180-1225). Politik, Religion, Kultur in der späten 'Abbâsidenzeit*, Berlin-New York 1975; a.mlf., "La conception gouvernementale du calife an-Nâşir", *Orientalia Suecana*, XXII, Uppsala 1974, s. 52-61; a.mlf., "Türken in Bagdad", *Isl*, LI (1974), s. 282-297; a.mlf., "Ibn Hubaira und an-Nâşir li-Din Allâh",

a.e., LIII (1976), s. 87-99; a.mlf., "Sur l'édition d'un texte arabe médiévale", a.e., LXII (1985), s. 71-97; a.mlf., "al-Malik al-Mansûr", *ZDMG*, CXXXVI (1986), s. 569-606; a.mlf., "Les ambivalences d'un sermonnaire hanbalite", *Isl*, XXII (1986), s. 51-115; a.mlf., "Islamisches Predigt-wesen", *Saeculum*, XXXVII (1987), s. 336-366; a.mlf., "al-Nâşir li-Din Allâh", *EL*² (Ing.), VII, 997; R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977; T. Nagel, *Staat und Glaubensgemeinschaft im Islam*, Zürich 1981, I, 428-433; J. Chabbi, "La fonction du ribat à Bagdad", *REI*, XCII (1974), s. 101-121; L. Richter-Bernburg, "Zur Titulatur der Hwârezm-Şâhe", *Archäologische Mitteilungen Aus Iran*, IX (1976), s. 179-205; a.mlf., "Ibn al-Mâristüniya", *JAOS*, CII (1982), s. 265-283; A. Nègre, "Le monnayage d'or", *SLI*, XLVII (1978), s. 165-175; A. Noth, "Heiliger Kampf (Çihâd) gegen die 'Franken'", *Saeculum*, XXXVII (1986), s. 240-259; F. Taeschner, "Nâsır", *IA*, IX, 92-94.

ANGELIKA HARTMANN

NÂSİRÜDDEVLE

(ناصر الدولة)

Ebû Muhammed Nâsîrüddevle el-Hasen
b. Ebi'l-Heycâ Abdillâh b. Hamdân
(ö. 358/969)

Hamdânîler'in
Musul kolumun kurucusu
(929-967).

314 (926) yılında, Musul valisi olan babası Abdullah b. Hamdân'a vekâlet ederken Musul ve Târîk-i Horasân'da anarşi çıkaran bedevî Araplar'la Kürt gruplarını itaat altına aldı. Muktedir-Billâh 317'de (929) onu Musul valiliğine getirdiyse de kısa bir süre sonra azletti; arkasından da Diyârrebî'a'nın batısı ile Nusaybin, Sincar, Habur, Meyyâfârikin ve Erzen'in yönetimiyle görevlendirdi (318/930). Ordu kumandanı Mûnis el-Muzaffer'in Halife Muktedir'e karşı verdiği mücadelede onu destekleyen Ebû Muhammed Nâsîrüddevle, hilâfete Kâhir-Billâh'ın getirilmesinin ardından tekrar Musul'a vali oldu (320/932); ancak Kâhir kendisini iktidara getirenleri bertaraf ederken onun görevine de son verdi (321/933). Nâsîrüddevle, Râzî-Billâh halife olunca onun iznini almadan Musul ve çevresini ele geçirdi (323/935). Râzî de buna tepki gösterip şehre amcası Ebü'l-Alâ Saîd b. Hamdân'ı vali tayin etti. Nâsîrüddevle'nin Musul'a gelen amcasını öldürterek valiliğe devam etmesi üzerine İbn Mukle kumandasındaki bir Abbâsî ordusu Musul'u zaptetti. İbn Mukle'nin ayrılmasının ardından kaçtığı İrmîniye'den geri dönen Nâsîrüddevle bir yıl sonra vergi karşılığında halifeden Musul ile Diyârrebîa, Diyârımdar ve Diyârbekir'in valiliğini almayı başardı; böy-

lece ertesi yıl bütün el-Cezîre'nin hâkimi konumuna geldi. Nâsîrüddevle 327'de (938-39) halifenin gücünün zayıflamasından yararlanarak vergi ödemeyi durdurdu; Abbâsî ordusu Musul'a girince de Âmid'e çekildi. Fakat bu sırada önceki emîrül-ümerâ İbn Râik'in Bağdat'ta idareyi ele geçirmesi yüzünden zor durumda kalan halifenin kendisiyle anlaşmak istemesi üzerine yılda 500.000 dirhem ödemeyi kabul ederek Musul'a geri döndü.

330 (942) yılında Berîdîler'in Bağdat'ı yağmalamasının ardından Emîrülümerâ İbn Râik'le birlikte Musul'a giden Halife Müttaki, Nâsîrüddevle'den yardım talebinde bulundu. Nâsîrüddevle bir yandan halifeye yardım için hazırlanırken bir yandan da emîrülümerâliği ele geçirmeyi planlayarak İbn Râik'i bir suikast ile ortadan kaldırdı. Halife Müttaki-Lillâh onu emîrül-ümerâ tayin etti ve kendisine "Nâsîrüddevle" lakabını verdi (1 Şâban 330 / 21 Nisan 942). Arkasından Nâsîrüddevle ve halife birlikte Bağdat'a yürüdüler ve hiçbir engelle karşılaşmadan şehre girdiler. Böylece Nâsîrüddevle emîrülümerâlik görevine başladı (Şevvâl 330 / Haziran-Temmuz 942). Öncelikle Berîdîler'in üzerine kuvvet gönderip onları Vâsîr'ti boşaltıp Basra'ya geri çekilmeye mecbur etti. Diğer emîrülümerâlar gibi Halife Müttaki-Lillâh'ın iradesini sınırlayıcı uygulamalarda bulunan Nâsîrüddevle, malî sahada para reformuna giderek İbrîziye denilen, ayarı daha yüksek dinarlar bastırdı. Ayrıca sarrafların faizle muamele yapmasını yasakladı; İhşîdîler'den Abbâsîler'e ödemeleri gereken vergiyi istedi; askerlikle ilişkisi olmayanları ordudan uzaklaştırdı ve mürtezika askerlerinin maaşlarını arttırdı. Adalet işleriyle ilgili olarak da suçluların süratle yargılanmasını sağlayıp hapisaneleri boşalttı, Bağdat'ta asayişin temin için güvenlik kendilerini aldı. Şiîler onun zamanında kendilerini daha serbest hissettiler. Fakat bu dönemde halkın maddî durumu ağır vergilerle iyice kötüleşti; kıtlık, pahalılık ve salgın hastalıklar ortaya çıktı; bunlar kendisine karşı başlayan düşmanlığı arttırdı. Bu arada Türk askerleri kumandanları Tüzün'ün öncülüğünde ayaklandılar. Onların karşısında başarılı olamayan Nâsîrüddevle emîrülümerâlik görevini bırakıp Musul'a dönmek zorunda kaldı (4 Ramazan 331/12 Mayıs 943); yerine Tüzün tayin edildi. Nâsîrüddevle, iki yıl sonra Tüzün'ün ölmesi üzerine emîrül-ümerâ olma şansını tekrar yakaladıysa da aynı yıl Bağdat'ı Büveyhî Emîri Muizzüddevle'nin ele geçirmesi yüzünden amacına ulaşamadı.